

Sociaal Historisch Centrum voor Limburg

Jaarboek 2016

Ad Knotter en Willibrord Rutten (redactie)

Redactie

Prof. dr. Ad Knotter (Sociaal Historisch Centrum voor Limburg), voorzitter

Dr. Willibrord Rutten (Sociaal Historisch Centrum voor Limburg), secretaris

Dr. Ben Gales (Rijksuniversiteit Groningen)

Prof. dr. Ernst Homburg (Universiteit Maastricht)

Prof. dr. Angélique Janssens (Universiteit Maastricht/Radboud Universiteit Nijmegen)

Dr. Jos Perry (Universiteit Maastricht)

Prof. dr. Leo Wessels (Open Universiteit)

Beeldredactie

Drs. Paul Arnold (Sociaal Historisch Centrum voor Limburg)

Uitgang van de Staatsmijn Emma in 1951. Het verschil tussen bazen en koempels wordt treffend geïllustreerd in de gebruikte vervoermiddelen. Bazen in de auto, koempels op de fiets. RHCL, fotocollectie Staatsmijnen/DSM.

STUDIES OVER DE SOCIAALECONOMISCHE GESCHIEDENIS VAN LIMBURG LXI

Onder redactie van Ad Knotter en Willibrord Rutten

WBOOKS/Sociaal Historisch Centrum voor Limburg
Zwolle/Maastricht 2016

INHOUD

Mieke Kessel	
‘Gekheid, mair neet boete de schraum!’	
In hoeverre was de Maastrichtse carnavalsvereniging Momus (1840-1939) een burgerlijke vereniging?	6
Manuel Stoffers	
Fietsen in de Nederlandse bergen - revisited	32
Willibrord Rutten	
Kopstukken. Het topkader van de Nederlandse steenkolenmijnen, circa 1900-1974	60
Ad Knotter	
Zo dicht bij elkaar, maar toch heel anders	
Eigendomsverhoudingen, productie en werkgelegenheid in de vier mijnbouwgebieden in het Maas-Rijngebied	108
Leonie Cornips en Ad Knotter	
De uitvinding van Limburg: de territorialisering van geschiedenis, taal en identiteit	136
Dirk van de Leemput	
Ramen op rollen. Glazeniersarchieven in Nederland, België, de Verenigde Staten en Zwitserland	164
Fotokatern m.m.v. Paul Arnold	
Haagen Chemie, 130 jaar industriële chemie in Roermond	194
Over de auteurs	214
Colofon	216

Mieke Kessel

‘GEKHEID, MAIR NEET BOETE DE SCHRAUM!’*
IN HOEVERRE WAS DE MAASTRICHTSE
CARNAVALSVERENIGING MOMUS EEN
BURGERLIJKE VERENIGING?**

* Gekkgheid, maar niet over de schreef! Eén van de motto's van de Maastrichtse sociëteit Momus.

** Mijn dank gaat uit naar Fia Rongen-Dieteren en de redactie van het Jaarboek voor hun waardevolle opmerkingen bij dit stuk.

Het Maastrichtse carnaval is een begrip in Nederland. Vrijwel elk jaar vertoont de televisie beelden van fantasievol uitgedoste en fraai geschminkte carnavalsvierders die door de binnenstad zwieren. Deze vorm van carnaval is karakteristiek voor Maastricht. Ze heeft haar wortels in de negentiende-eeuwse Maastrichtse burgerij, die ter organisatie van een fraai carnaval Sociëteit Momus oprichtte. Deze sociëteit was in de tweede helft van de negentiende eeuw de trots van de Maastrichtse burgers. Het lijkt een ongerijmde combinatie: negentiende-eeuwse burgerij en carnaval. Wat waren dat voor soort burgers?

In de afgelopen decennia is veel onderzoek verricht naar burgers en burgerverenigingen in de negentiende eeuw. Behoren tot de burgerij was toen voor velen in West-Europa iets om trots op te zijn, of om naar te streven. Burgers waren mensen die verantwoordelijkheid toonden en hard werkten om hun eigen geld te verdienen. Dit vertaalde zich voor 1795 echter niet in politieke invloed. De meeste burgers, hoe nijver, rijk of geleerd ook, hadden politiek vrijwel niets in de melk te brokken. In het bestuur maakte de adel of, in Nederland, een kleine, gesloten laag van patriciërsfamilies de dienst uit.

Burgers vonden eigen manieren om zich te organiseren. Vanaf ongeveer 1750 gingen ze zich verenigen in stedelijke genootschappen. Deze genootschappen hadden geen (openlijk) politiek doel. Men kwam er samen om in goede harmonie bijvoorbeeld wetenschappelijke of literaire kennis en vaardigheden te delen. In deze verenigingen creëerden burgers een omgeving waarin ze invloed konden uitoefenen op de gang van zaken en waar ze relatief vrij konden spreken. In de genootschappen konden eigenschappen in de praktijk worden gebracht die werden beschouwd als typisch burgerlijk, zoals rationaliteit, verantwoordelijkheidsgevoel, ijver en welsprekendheid. Burgers wilden zo laten zien waartoe ze in staat waren. Bijna elke gegoede burger was daarom lid van een of meer genootschappen. Dat gaf hem aanzien en een netwerk.¹

In hun boek *De stijl van de burger* analyseren de hoogleraren Nederlandse geschiedenis Aerts en Te Velde hoe burgers trachtten zich te onderscheiden en welke kenmerken de burgercultuur had die zo ontstond. Een heel corpus van normen en gedragingen maakte voor de tijdgenoten duidelijk wie tot de burgerij behoorden en wie niet. De burgercultuur droeg uit hoe de burgers zichzelf zagen en wilden presenteren: als de kern van de natie, zij die verantwoordelijkheid droegen en betrouwbaar waren. Daartoe moesten burgers ernst, deftigheid en fatsoen uitstra-

1 Boudien de Vries, 'Voluntary Societies in the Netherlands 1750-1900' in: Graeme Morton, Boudien de Vries en Robbert J. Morris (eds.), *Civil society, associations and urban places. Class, nation and culture in nineteenth-century Europe* (Edinburgh 2006) 103-116.

Groepsportret van het bestuur van Sociëteit Momus, gemaakt in 1909. Fotocollectie SHCL.

len. Een verlicht protestantisme werd hierbij in Nederland als vanzelfsprekend verondersteld. Fanatisme was uit den boze, want niet rationeel.²

De genootschappen die zo ontstonden, waren geen statische eenheden. In de loop van de negentiende eeuw veranderden de aard en de doelen van de verenigingen. De historici De Vries en Furnée beschrijven hoe omstreeks 1840 nieuwe groepen, zoals succesvolle industriëlen, winkeliers en kooplui, in toenemende mate aanspraak maakten op de kwalificatie 'burger'. De oude genootschappen sloten in veel gevallen voor hen de deuren. De nieuwe, ondernemende klasse reageerde hierop door zelf genootschappen op te richten. Het aantal genootschappen nam daardoor rond het midden van de negentiende eeuw snel toe. De Vries onderscheidt in Haarlem drie categorieën: charitatieve organisaties, verenigingen gericht op cultuur, ontspanning of zelfverheffing, en organisaties van beroepsbeoefenaren zoals artsen of advocaten. Sommige genootschappen combineerden meerdere doelen en/of activiteiten. De leden streefden, openlijk of meer verbor-

2 Henk te Velde, 'Herenstijl en Burgerzin. Nederlandse burgerlijke cultuur in de negentiende eeuw', in: Remieg Aerts en Henk te Velde (eds.), *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen* (Kampen 1998) 157-185.

gen, naar maatschappelijke vooruitgang, vergroting van economische mogelijkheden en grotere invloed op de gang van zaken in hun stad. Daarnaast streefden ze naar harmonie en nationale eenheid.³

Omstreeks 1870 zien onderzoekers weer een verandering. De Vries beschrijft hoe confessionelen, en wat later ook socialisten, in een felle strijd verwickeld raakten met de liberale burgers, die vanaf de jaren 1840 de boventoon hadden gevoerd in de samenleving en de politiek. De zich emanciperende groepen gebruikten de verenigingsvorm om zich te formeren en presenteren. De oudere sociëteiten reageerden hierop door exclusiever te worden. Het ideaal van harmonie en nationale eenheid raakte op de achtergrond. Furnée wijst op toenemende welvaartsverschillen als oorzaak voor de aanscherping van de sociëteitsregels.⁴

Bovenstaande schets is gebaseerd op onderzoek dat in de afgelopen decennia is verricht naar burgergenootschappen en burgercultuur in Nederland. Wat opvalt, is dat de auteurs zich vrijwel geheel baseren op de situatie in het noordelijke, overwegend protestantse, gedeelte van Nederland.⁵ De vraag rijst in hoeverre Nederlandse burgerverenigingen in het overwegend katholieke zuiden vergelijkbaar waren met die in het noorden. Kwamen de burgerlijke idealen in het zuiden op vergelijkbare wijze tot uitdrukking als in noorden en maakten burgerverenigingen er vergelijkbare ontwikkelingen door?

Om een begin te maken met de beantwoording van deze vraag onderzoek ik in dit artikel de Maastrichtse carnavalsvereniging Momus als casus. Momus speelde als burgervereniging vanaf haar oprichting in 1839-1840 een sleutelrol in het Maastrichtse sociaal-culturele leven. Ze is al diverse malen onderwerp van onderzoek geweest. Momus wordt genoemd in tal van publicaties over politieke, culturele en sociale ontwikkelingen in Maastricht in de negentiende eeuw.⁶ In deze studies wordt Momus vooral benaderd als lokaal fenomeen. Dat geldt ook voor de doctoraalscriptie van H.F.L.M. Janssens over Momus uit 1981.⁷ Janssens hanteer-

3 De Vries, 'Voluntary Societies', 108.

4 Jan Hein Furnée, 'Beschaafd vertier. Standen, sekse en de ruimtelijke ontwikkeling van Den Haag, 1850-1890', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 27 (2001) 1-32, aldaar 11-15.

5 De Vries refereert in haar overzichtsartikel aan onderzoek over de situatie in Haarlem, Gouda, Rotterdam, Dordrecht, Leiden; Furnée onderzoekt de situatie in Den Haag; Aerts en Te Velde analyseren de stijl van de burger in verlicht-protestants Nederland.

6 Nick Bos, *Notabele ingezetenen. Historische studies over Nederlandse elites in de negentiende eeuw* (Utrecht 1995); W. Jappe Alberts, *Geschiedenis van de beide Limburgen II* (Assen 1974) 192-194; A. J.F. Maenen, *Petrus Regout 1801-1878. Een bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van Maastricht* (Nijmegen 1959) 48; M.C.A. Kessels-Van der Heijde, *Maastricht, Maestricht, Mestreech. De taalverhoudingen tussen Nederlands, Frans en Maastrichts in de negentiende eeuw* (Hilversum 2002); Pieter Ubachs en Ingrid Evers, *Tweeduizend jaar Maastricht. Een stadsgeschiedenis* (Zutphen 2006).

7 H.F.L.M. Janssens, *Momus 1840-1878. Een aanzet tot plaatsbepaling van de Maastrichtse Sociëteit* (niet uitgegeven doctoraalscriptie Nijmegen 1981; aanwezig in Stadsbibliotheek Maastricht).

de in zijn scriptie geen expliciete vraagstelling. Zijn onderzoek is beschrijvend en wil de plaats van Momus in de stad verhelderen. Voor deze studie is dankbaar van zijn ongepubliceerde onderzoek gebruikgemaakt.

In het kader van de vraag naar burgerverenigingen in het zuiden wil ik onderzoeken of Momus geplaatst kan worden in een breder kader. Ik zal trachten na te gaan in hoeverre het oprichten van de sociëteit, haar activiteiten en haar ontwikkeling te vergelijken zijn met de tot nog toe onderzochte genootschappen in Noord-Nederland. Omdat de oprichters van Momus de Akense carnavalsvereniging Florresei als hun voorbeeld beschouwden,⁸ is het verhelderend voor dit onderzoek ook de blik te richten op het nabijgelegen Rijnland. Daar hadden burgers vanaf 1823 carnavalsverenigingen opgericht die zich als doel stelden het straatcarnaval te hervormen tot een fraai, goed georganiseerd feest. De burgers lieten hiermee zien wat ze vermochten op het gebied van organisatie, commercie, cultuur en liefdadigheid. Carnavalsverenigingen vormden het hart van het sociale leven in de Rijnlandse steden en genoten veel aanzien.⁹ In dit artikel zal worden nagegaan hoeveel invloed de Rijnlandse ontwikkelingen hebben gehad op Momus.

Voor het onderzoek naar Momus als negentiende-eeuwse burgervereniging zijn hoofdzakelijk bronnen beschikbaar uit twee perioden, namelijk de jaren 1840-1846 en 1870-1880. Deze worden bewaard in het Regionaal Historisch Centrum Limburg (het archief van de Sociëteit Momus) en de Stadsbibliotheek Maastricht (een collectie gedrukte publicaties). Dit stelt mij in de gelegenheid de door bovengenoemde Nederlandse auteurs beschreven cesuren in die jaren nader te bekijken. De bronnen voor de eerste periode bestaan uit de *Grondwet* van Momus, de namen van het eerste bestuur, een deelnemerslijst en programma van de eerste optocht in 1841, enkele bundels met liederen, en een jaargang (1844-1845) van de maandelijks periodiek *Momus Annalen*. Vanaf 1840 zijn verder uit elk jaar aankondigingen van feestprogramma's en teksten van operettes en toneelstukken bewaard gebleven. Deze teksten blijven in deze studie grotendeels buiten beschouwing. Vanaf 1845-1846 zijn er ledenlijsten. Met behulp van de gevonden bronnen kan worden nagegaan wie de oprichters en eerste leden van Momus waren, hoe de vereniging georganiseerd was, wat haar doelen waren en welke activiteiten ze ondernam. Uit de feestprogramma's en de publicaties kan worden gedestilleerd welk beeld Momus van zichzelf wilde uitdragen. Vanaf 1871 beschikken we ook over enkele jaargangen bestuursnotulen, over almanakken (vanaf 1880), een liedbundel en nieuwe reglementen. Daarnaast besteedde de lokale pers ruimhartig aandacht aan het reilen en zeilen van Momus. Voor dit onderdeel kon tevens gebruikgemaakt

8 *Ibidem*, 29.

9 Christina Frohn, *Der Organisierte Narr. Karneval in Aachen, Düsseldorf und Köln von 1823-1914* (Marburg 2000).

worden van de gedetailleerde gegevens die Janssens verzamelde voor zijn doctoraalscriptie over Momus in de jaren 1840-1878.

Om te onderzoeken in hoeverre Momus gekenschetst kan worden als een Nederlandse dan wel een Rijnlandse vereniging zal ik de oprichting, samenstelling, organisatievorm, doelen en activiteiten van de sociëteit vergelijken met die van de Nederlandse burgerlijke verenigingen en de Rijnlandse carnavalsverenigingen.

Oprichting en samenstelling

In de jaren 1830-1839 was Maastricht als gevolg van de Belgische Opstand en de daaropvolgende onderhandelingen een Nederlandse enclave in Belgisch gebied. In de stad was de belegstaat van kracht. Dit waren jaren van economische en sociale isolatie en achteruitgang. Een aantal vooraanstaande families verliet de stad om zich in het liberalere en katholieke België te vestigen.¹⁰ Het verenigingsleven, dat sterk gericht was geweest op het zuiden, leed onder de belegstaat. Vele activiteiten, waaronder het openbare carnaval, vielen stil. Nadat in 1839 het Verdrag van Londen was getekend, waardoor Nederlands-Limburg zijn huidige vorm kreeg, werd de belegstaat opgeheven. In de winter van 1839-1840 werden weer openbare carnavalsfeesten gevierd. Vlak daarna stond er een oproep in de plaatselijke liberale krant *Journal du Limbourg*: omdat het voorafgaande carnaval zo'n succes was geweest, was besloten een sociëteit op te richten ter organisatie van een mooi carnavalsfeest. Wie lid wilde worden van deze sociëteit, Momus genaamd, kon zich de zondag erna aanmelden bij het theater. In december 1840 werd in het *Journal* gemeld dat de eerste Grondwet van Momus was opgesteld.¹¹ Maastrichtenaren werden zo vanaf het begin steeds via de krant ingelicht over Momus' activiteiten. Dat was ook bij verenigingen in de rest van Nederland, naar Engels voorbeeld, de gebruikelijke gang van zaken.¹²

Louis Polis (1801-1878), een wijnhandelaar uit een welgestelde familie die sinds ongeveer 1760 in Maastricht woonde, werd de eerste president.¹³ Het bestuur bestond uit de voor een carnavalsvereniging vereiste elf leden: negen handelaren en ondernemers, een kunstenaar en een notaris, allen katholiek. Vijf van hen waren niet in Maastricht geboren.¹⁴ Slechts drie familienamen komen voor op de lijst van hoogstaangeslagenen voor de belasting.¹⁵

10 Bos, *Notabele ingezetenen*, 230-234.

11 Janssens, *Momus*, 1-10.

12 De Vries, 'Voluntary societies', 110.

13 Janssens, *Momus*, 6-8.

14 *Ibidem*, bijlage I.

15 Bos, *Notabele ingezetenen*, 213.

Manuel Stoffers

FIETSEN IN DE NEDERLANDSE BERGEN
- REVISITED

In 2001 publiceerde dit *Jaarboek* een studie over fietsgeschiedenis in Zuid-Limburg van de hand van Frank Veraart en Adri Albert de la Bruhèze, getiteld *Fietsen in de Nederlandse bergen*.¹ Het jaarboekartikel ging terug op een breder vergelijkend historisch onderzoek naar de ontwikkeling van het fietsgebruik in vier Nederlandse en vijf buitenlandse steden of regio's in de twintigste eeuw, waarvan de voormalige Oostelijke Mijnstreek er één was.² Ten behoeve van een Engelstalige *update* van dit vergelijkend onderzoek, die in april 2016 is uitgekomen, werd het Mijnstreek-hoofdstuk door ondergetekende aan een herziening onderworpen.³ De revisie betrof een aantal aspecten. Allereerst werd de behandelde periode uitgebreid met de laatste twee decennia (1995-2015). Hiervoor werden zowel lokale verkeersstatistieken geraadpleegd als beleidsdocumenten en onderzoeksrapporten over het lokale fietsgebruik. Voor de oudere periode kon geen uitgebreid nieuw archiefonderzoek worden verricht. Wel werden de digitale krantenarchieven van het *Limburgs Dagblad* en de *Limburger Koerier* doorgenomen op berichtgeving over fietsen en fietspaden, zodat over de hele periode meer gezegd kan worden over de publieke opinie ten aanzien van het fietsen. De uitkomst van de herziening zijn nieuwe inzichten en accenten, maar vooral het formuleren van nieuwe vragen voor nader onderzoek.

In één opzicht volgt mijn bijdrage de eerdere jaarboekbijdrage niet: daarin werd Zuidoost-Limburg stilzwijgend uitgebreid tot Zuid-Limburg. De context van het fietsen in de stedelijke agglomeratie van Zuidoost-Limburg is echter zo verschillend van die van het agrarische deel van het Limburgse heuvelland en van het oude centrum en jonge universiteitsstad Maastricht, dat deze drie gebieden niet zonder misvattingen of nadere onderscheidingen onder één gezamenlijke noemer kunnen worden gebracht. Het Heuvelland en Maastricht verdienen een eigen behandeling, waarbij voor het Heuvelland het fietstoerisme een opvallend aspect zal zijn en voor Maastricht de ontwikkeling tot universiteitsstad met veel jonge, hoogopgeleide inwoners. Alleen waar geen specifieke gegevens voor Zuidoost-Limburg beschikbaar zijn, zullen in het navolgende gegevens over (Zuid-)Limburg – met de nodige voorzichtigheid – worden aangevoerd.

- 1 F. Veraart en A. Albert de la Bruhèze, 'Fietsen in de Nederlandse bergen. Achterblijvend fietsgebruik in het zuiden van Limburg in historisch perspectief', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* XLVI (2001) 133-157.
- 2 A. Albert de la Bruhèze en F.C.A. Veraart, *Fietsverkeer in praktijk en beleid in de twintigste eeuw. Overeenkomsten en verschillen in fietsgebruik in Amsterdam, Eindhoven, Enschede, Zuidoost-Limburg, Antwerpen, Manchester, Kopenhagen, Hannover en Basel* (Eindhoven/Enschede 1999). Zie over de betekenis van dit onderzoek: M. Stoffers en H. Oosterhuis, "'Ons populairste vervoermiddel'. De Nederlandse fietshistoriografie in internationaal perspectief', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 124 (2009) 390-418, aldaar 398-400.
- 3 F. Veraart en M. Stoffers, 'Southeast Limburg: Cycling goes downhill', in: R. Oldenziel, M. Emanuel, A. Albert de la Bruhèze en F. Veraart (eds.), *Cycling cities: the European experience* (Eindhoven 2016) 65-75.

Om duidelijk te maken welke nieuwe accenten, inzichten en vragen de herziening heeft opgeleverd, deel ik dit hoofdstuk in drie perioden in en presenteer ik per periode de belangrijkste conclusies uit het jaarboekartikel van 2001, om vervolgens aan te geven wat de herziening hieraan heeft toegevoegd of gewijzigd. De drie onderscheiden perioden zijn het hoogtij van fietsgebruik in de jaren 1930 tot 1950, de afname van het fietsgebruik van de jaren 1950 tot 1975, en het blijvend lage fietsgebruik vanaf 1975 tot op heden. Want één belangrijke uitkomst van het onderzoek moge vooraf duidelijk zijn: de laatste 20 jaar hebben nog altijd niet geleid tot een substantiële opleving in het fietsgebruik in Parkstad.

Ten grondslag aan de opname van Zuidoost-Limburg in het oorspronkelijke historisch-comparatieve boekproject lag de vraag waarom er in Heerlen en Kerkrade zo weinig gefietst werd vergeleken met andere steden in Nederland. In de jaren 1970 stelden onderzoekers voor het eerst vast dat er sprake was van een regionale afwijking van het algemeen Nederlands patroon van fietsgebruik. In 1995 bedroeg het aandeel van fietsers in het totaal aantal verplaatsingen nog altijd slechts 10-13 procent, tegenover 28 procent voor heel Nederland.⁴ Lag dat eenvoudig aan de aanwezigheid van de enige ‘Nederlandse bergen’, zoals een voor de hand liggende redenering zou kunnen luiden, of spelen andere factoren een rol? Een eerste, sociaalwetenschappelijk onderzoek naar het achterblijvend fietsgebruik in Zuid-Limburg uit 1993 suggereerde onder andere dat een vermeende ‘Bourgondische mentaliteit’, wellicht gekoppeld aan de dominantie van het katholicisme een rol speelde.⁵ Die suggestie werd door Veraart en De la Bruhèze met klem bestreden. In plaats daarvan legden zij, geheel in lijn met het grote fietsstimuleringsprogramma Masterplan Fiets waarbinnen zij hun historisch onderzoek uitvoerden, vooral de nadruk op het gevoerde en met name het niet-gevoerde fietsbeleid in de regio, naast de zwakke lokale belangenbehartiging voor fietsers.

In de enige grote studie die sindsdien naar de Nederlandse fietsgeschiedenis is ondernomen, wordt erop gewezen dat juist de sterke nationale beeldvorming rond de fiets, als een respectabel vervoermiddel voor alle Nederlandse burgers, ongeacht rang of stand, belangrijk is geweest in de aanhoudende populariteit van de fiets in Nederland.⁶ Een van de vragen die het onderzoek naar de fietsgeschiedenis van de voormalige Oostelijke Mijnstreek oproept, is of daar mogelijk sprake is geweest van een sterkere sociale profilering van het fietsen, waarbij de fiets meer dan ge-

4 De la Bruhèze en Veraart, *Fietsverkeer in praktijk en beleid*, 112.

5 H. Katteler, *Achterblijvend fietsgebruik in Zuid-Limburg* (Nijmegen 1993).

6 A.-K. Ebert, *Radelnde Nationen. Die Geschichte des Fahrrads in Deutschland und den Niederlanden bis 1940* (Frankfurt/New York 2010). Zie ook: *idem*, “‘Het paard der democratie’”. *Fatsoenlijk fietsen in Nederland 1900-1920*, in: Chr. Smit (ed.), *Fatsoenlijk vertier. Deugdzaam ontspanning voor arbeiders na 1870* (Amsterdam 2008) 209-238.

Mijnwerkers bij het postkantoor aan de Akerstraat te Heerlen, omstreeks 1950. Fotocollectie Rijkzucht Heerlen.

middeld in Nederland geassocieerd werd met arbeidersvervoer, en vervolgens zijn aantrekkingskracht verloor toen vervoermiddelen met een hogere sociale status binnen bereik kwamen.

Steeds meer fietsende mijnwerkers

Het fietsgebruik in Zuidoost-Limburg was niet altijd zo laag als tegenwoordig. Veraart en De la Bruhère concludeerden juist dat het fietsgebruik in de Oostelijke Mijnstreek lange tijd erg hoog moet zijn geweest. Uit een beperkt aantal verkeersstellingen en uit gegevens over mijnwerkersvervoer leidden zij af dat er in de Mijnstreek vanaf de jaren 1920 tot in de jaren 1950 steeds meer werd gefietst (met een tijdelijke teruggang in de oorlogsjaren). Volgens hun schattingen werd aan het eind van de jaren 1930 zelfs meer dan 80 procent van alle verplaatsingen (voetgangers uitgesloten) ondernomen per fiets.⁷ En dat terwijl in het begin van de twintigste eeuw Limburg nog tot de provincies behoorde met het laagste fietsbezit per hoofd van de bevolking.⁸

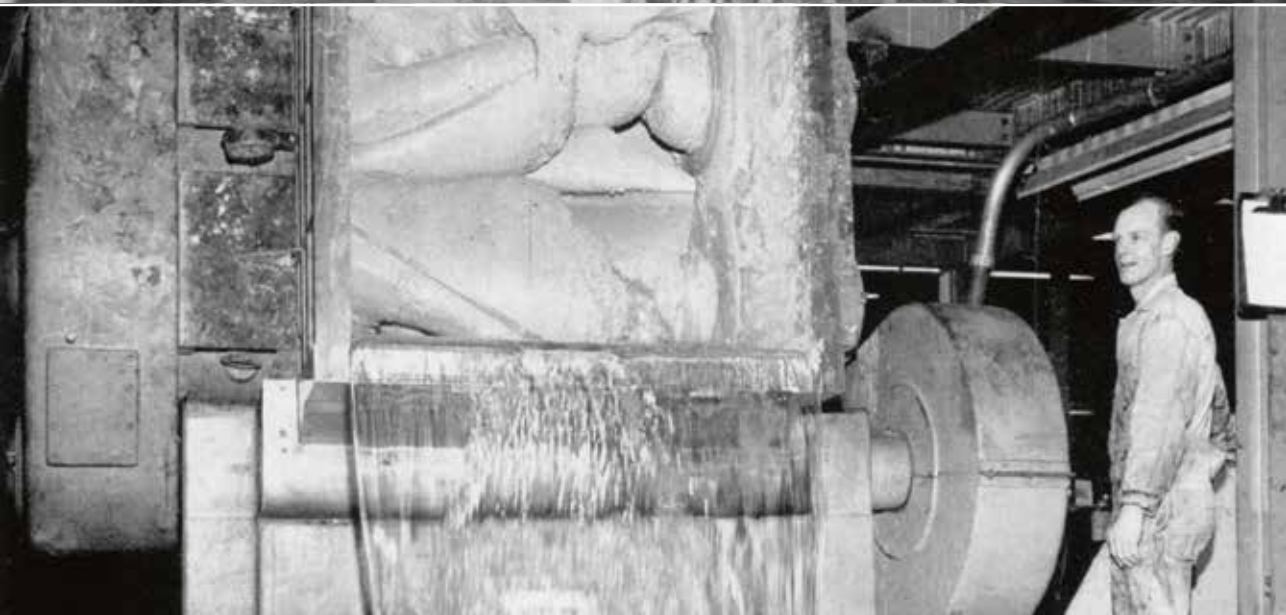
7 De la Bruhère en Veraart, *Fietsverkeer in praktijk en beleid*, 135 (figuur 1).

8 F.C.A. Veraart, *Geschiedenis van de fiets in Nederland 1870-1940* (niet-uitgegeven scriptie Technische Universiteit Eindhoven, 1995) 59.

Het researchlaboratorium van Haagen Chemie, omstreeks 1947.

>> Bij Haagen werden producten gemaakt uit een suspensie van vaste stof in een vloeistof; zo is verve een suspensie van kleurstoffen in water of terpentijn. De vaste stof en vloeistof werden van elkaar gescheiden met behulp van een filterpers (foto boven). Daarna werd het resterende water uit de filterkoek geperst (foto midden). De overblijvende vaste stof werd vervolgens gedroogd en in tonnen gestort, klaar voor verdere verwerking (foto onder).

COLOFON

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

i.s.m. Sociaal Historisch Centrum
voor Limburg, Maastricht
info@shclimburg.nl
www.shclimburg.nl

©2016 WBooks/Sociaal
Historisch Centrum voor
Limburg

Kopijverzorging:

Sociaal Historisch Centrum voor Limburg

Fotoreproductie:

Sociaal Historisch Centrum voor Limburg

Omslag en typografie:

Lori Lenssinck, Voorheen De Toekomst

CiP-gegevens Koninklijke Bibliotheek Den Haag

Studies

Studies over de sociaal-economische geschiedenis
van Limburg. – Dl. 4 (1959) – –

Zwolle/Maastricht: WBooks/Sociaal Historisch
Centrum voor Limburg

ISSN 0923-2842

Verschijnt jaarlijks

Jaarboek LXI-2016/ onder red. van A. Knotter en
W.J.M.J. Rutten

Siso limb 939 UDC 949-294(058) NUGI 641

Trefw. Limburg; sociaal-economische geschiedenis;
jaarboeken

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, op-
geslagen in een geautomatiseerd bestand of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm
of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form,
by print, photoprint, microfilm, or any other means,
without written permission from the publishers.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de
illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen.
Degenen die desondanks menen rechten te kunnen
doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever richten.

ISBN 978 94 625 8164 7

NUR 693,696

W BOOKS

In het jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg worden wetenschappelijke artikelen opgenomen over de geschiedenis van Limburg in samenhang met de omliggende gebieden in België en Duitsland. De positie van Limburg als grensregio staat daarbij centraal. Er is vooral aandacht voor sociaaleconomische en sociaalculturele ontwikkelingen in de negentiende en twintigste eeuw, maar uitstapjes naar eerdere perioden komen ook voor.

In jaarboek 2016 staan bijdragen over de Maastrichtse sociëteit Momus (opgericht in 1840), over het sociale profiel van de Limburgse mijningenieurs, over het afwijkende fietsgedrag in oostelijk Zuid-Limburg, over de eigendomsverhoudingen in de verschillende mijnbouwgebieden in de Euregio Maas-Rijn, over de 'uitvinding' van Limburg als een provincie met een eigen geschiedenis, taal en identiteit, en over de omgang met glazeniersarchieven in Nederland, België, de Verenigde Staten en Zwitserland. Aanleiding voor dit onderzoek is een project rondom het archief van het Roermondse glazeniersbedrijf Nicolas dat op het SHCL wordt uitgevoerd. Het fotokatern gaat over het chemische bedrijf Haagen in Roermond (1869-2000).

